

СЪДЕБНИТЕ ИНЖЕНЕРНО-ТЕХНИЧЕСКИ ЕКСПЕРТИЗИ – НАСТОЯЩИ И БЪДЕЩИ ПРОБЛЕМИ

Камен Сейменлийски
Бургаски свободен университет

JUDICIAL ENGINEERING TECHNICAL EXPERTISE – CURRENT AND FUTURE PROBLEMS

Kamen Seymenliyski
Burgas Free University

Abstract: *The modern development of science, technology and public life poses new challenges to the work of forensic engineering and technical experts in Bulgaria. The harmonization of the Bulgarian legislation with the European one, after the accession of Bulgaria to the European Union, requires the adoption of the good European practices in the activity of the Bulgarian forensic engineering and technical experts. In carrying out this activity, a number of problems arise. This article is dedicated to some suggestions for their solution.*

Keywords: *Engineering and technical experts, European Union, Continuing education, Good European practices, Bulgarian legislation.*

Резюме:

Съвременното развитие на науката, техниката и обществения живот поставя нови предизвикателства пред дейността на съдебно инженерно-техническите експерти в България. Хармонизирането на българското законодателство с европейското, след присъединяването на България към Европейския съюз налага и възприемането на добрите европейски практики в дейността на българските съдебно инженерно-технически експерти. При осъществяването на тази дейност възникват редица проблеми. На някои предложения за тяхното решаване е посветена и настоящата статия.

I. Въведение

Съдебно-техническата експертиза е един от способите за събиране и проверка на доказателства в съдебния процес. Същите могат да се разглеждат и като специфично следствено действие от гледна точка на използването на специални знания и наличието на два субекта в реализирането ѝ – компетентния орган и вещото лице (съдебния експерт). Известно е, че на всяка една фаза на съдебния процес може да възникне необходимост от съдебно-техническа експертиза. Законодателно са уредени основанието за назначаването ѝ, съдържанието на акта, лицата на които се възлага, лицата които не могат да бъдат експерти, съдържанието, както и основанието за назначаване на допълнителна или повторна експертиза. За целите на процеса са дефинирани и случаите, в които се изисква задължително експертно заключение [1, 2, 3].

Становищата, които съдебните експерти изготвят за нуждите на гражданския или наказателен процес, са научно базирани и следват две основни цели: първата да дадат максимално независима (от страните по делата) и максимално компетентна оценка.

Най-общо казано, съдебната експертиза е изследване, което се назначава на тесен специалист в изследваната област, с цел резултатът от изследването да изяснява факти и обстоятелства, обект на изследването, по такъв начин, че компетентният орган да разкрие в пълната обективната истина. Съдебно-техническата експертиза е способ за доказване или отхвърляне на определени обстоятелства, свързани със съдебния процес. След възлагането ѝ, тя има собствен процес на изясняване на обстоятелствата, предмет на доказване в наказателното и гражданското производство. Този процес се извършва от вещи лица, които притежават специални знания в областта на науката, техниката, изкуството и занаятите. Понятието „специални знания“ е относително и зависи от нивото на научните постижения и технологичното развитие за дадена страна. Освен „специални знания“, вещите лица използват и знания, заложили в наказателния процес, гражданския процес и криминалистиката. За да се елиминира относителността в знанията на експертите, следва да се ползват „добри практики“, описани в национални, чуждестранни или международни стандарти [1, 2, 3].

Въпросите, свързани с назначаването на съдебно-техническите експертизи са уредени в няколко закона като: Наказателно-процесуален кодекс, Гражданско-процесуален кодекс, Административно-процесуален кодекс и Данъчно-осигурителен процесуален кодекс. Статутът на вещите лица, начинът на изготвяне на експертните, видът на ползваните инструменти и средства са описани в НАРЕДБА № 2 ОТ 29 ЮНИ 2015 Г. ЗА ВПИСВАНЕТО, КВАЛИФИКАЦИЯТА И ВЪЗНАГРАЖДЕНИЕТО НА ВЕЩИТЕ ЛИЦА, Издадена от министъра на правосъдието Обн. ДВ. бр.50 от 3 Юли 2015 г., изм. ДВ. бр.28 от 8 Април 2016 г., изм. и доп. ДВ. бр.82 от 5 Октомври 2018 г., изм. и доп. ДВ. бр.91 от 2 Ноември 2021 г.

Наредбата разглежда и принципите на управление на документите спрямо приетите и извършени експертизи. Тя формално посочва използването на научни методи за изготвяне на експертните, както воденето на „експертно деловодство“ без да конкретизира допустимите методи и инструменти [4,5].

С Наредба № 2 от 29 Юни 2015 г. за вписването, квалификацията и възнаграждението на вещите лица се регламентира:

- Условието, на които трябва да отговарят специалистите, утвърдени за вещи лица;
- Редът и сроковете за включване, промяна и отписване от списъците на вещите лица;
- Условието и редът за определяне и изплащане на възнаграждение на вещите лица;
- Етични правила за поведение на вещите лица.

В най-общ аспект с Наредбата се дефинират понятията „вещо лице“, „необходими разходи“, „действително отработен час“, „експертиза“, „образци за сравнително изследване“, „специални знания“. Определят се и съдебните експертизи по класове и видове.

Основни принципи, залегнали в организацията на съдебно-техническите експертизи и дейността на вещите лица, са:

- Спазване на законността;
- Независимост;

- Суверинитет на вещото лице от компетентните органи;
- Обективност;
- Безпристранност и пълнота на експертното изследване;
- Конфиденциалност.

II. Проблеми в процеса на изготвяне на съдебно-технически експертизи

Основните проблеми в процеса на изготвяне на съдебно-технически експертизи могат да бъдат формулирани по следния начин:

1. В законодателството като цяло, както и Наредбата липсват конкретни текстове за образованието, квалификацията и опита на съдебните специалисти. Липсата на конкретни изисквания към тясна специализация, както и изисквания към периодична квалификация, често води до влошаване на качеството и забавяне на експертизите, изготвяне на неточни или непълни експертизи, което най-често налага назначаване на последващи експертизи и затруднява процеса по обективно изясняване на обстоятелствата.

2. Тъй като експертът се избира от списък, спрямо специалностите, които са посочили специалистите при тяхната регистрация, често се оказва, че съдебните специалисти, не са достатъчно квалифицирани или нямат съвременни познания по темата на експертизата, което от своя страна води до необходимостта от назначаване на нова експертиза, което освен че удължава времето за разглеждане по делата, но и увеличава разходите по тях.

3. В законодателството като цяло, както и в Наредбата липсват конкретни правила за методите на изследванията, както и за изготвяне на самите експертизи.

4. Друг съществен недостатък е, че в своята практическа работа съдебните експерти не ползват единни методи за оценка на съответствие/несъответствие спрямо зададените критерии от съда или друга институция, поръчала експертизата. За различни области тези методи не винаги са регламентирани в съответни национални, чуждестранни или международни стандарти и методики.

5. Определените в наредбата класове и видове експертизи не отговарят съвсем точно на съвременното развитие на науката и техниката.

6. Към настоящия момент в нормативната уредба на Република България няма механизми, които измерват качеството на работа на съдебните експерти. По тази причина в редица казуси на съда се прибегва до тройна или петорна експертиза, след разглеждане на резултатите на първата съдебно-техническа експертиза. Всичко това е свързано с използването на значителен обществен ресурс, удължаване на съдебния процес и подлагане на съмнения от обществото на решенията на съда.

7. Липсата на национална организация на вещите лица, която да преценява тяхната професионална подготовка, както и да оценява качеството на тяхната дейност, да осъществява методична помощ и да осигурява периодично, обучение и повишаване на квалификацията на експертите, също затруднява тяхната дейност.

8. Непрозрачност при подбора и назначаването на вещите лица и в тази връзка възможност за субективизъм от страна на органите на съда и на досъдебното производство при назначаване на експертите.

9. Отсъствието на контролни механизми върху работата на вещите лица, отсъствието на етични и други стандарти в работата на вещите лица и др.

Тези проблеми могат, до голяма степен да бъдат решени или да бъдат минимизирани, ако в „законодателната среда“ се въведе принципното изискване за задължително прилагане на стандарти при изготвяне на съдебно-техническа експертиза. Стандартите, които съдържат в себе си „добри практики“ в дадена област, са доброволни.

Тяхното задължително прилагане се извършва, когато това се регламентира в съответно законодателство. Това е добра практика във всички напреднали страни. Освен това голяма част от съществуващите стандарти, разработени за различни области, могат също да се ползват за целите на съдебно-техническата експертиза. Съществуват и специално разработени такива стандарти [1,2].

Така например, Американската асоциация ASTM International, позната още като the American Society for Testing and Materials (ASTM), е световно признат лидер в развитието и управлението на стандарти, създадени, чрез международен консенсус. Днес много от 12 000 стандарти създадени от ASTM се използват в целия свят за подобряване на качеството на продуктите, подобряване на безопасността, улесняване достъпа до пазара и търговията и доверието на потребителите. Стандартите за съдебно-техническа експертиза, изготвени от ASTM, са базирани върху научни методи и добри практики, заети в хода на изготвяне на изследванията, извършвани във връзка с наказателни или граждански законодателства. Тези стандарти са средство за подобряване на съдебните експертизи, както и в помощ на съдебните експерти, разследващи органи и техните ръководители. Една малка част от стандартите за съдебни експертизи, разработени от ASTM са:

- E1386 - 10 Standard Practice for Separation of Ignitable Liquid Residues from Fire Debris Samples by Solvent Extraction;
- E1388 - 12 Standard Practice for Sampling of Headspace Vapors from Fire Debris Samples;
- E1412 - 12 Standard Practice for Separation of Ignitable Liquid Residues from Fire Debris Samples by Passive Headspace Concentration With Activated Charcoal;
- E1413 - 13 Standard Practice for Separation of Ignitable Liquid Residues from Fire Debris Samples by Dynamic Headspace Concentration;
- E1588 - 10e1 Standard Guide for Gunshot Residue Analysis by Scanning Electron Microscopy/ Energy Dispersive X-ray Spectrometry;
- E1610 - 02(2008) Standard Guide for Forensic Paint Analysis and Comparison;
- E1618 - 11 Standard Test Method for Ignitable Liquid Residues in Extracts from Fire Debris Samples by Gas Chromatography-Mass Spectrometry;
- E1843 - 96(2010) Standard Guide for Sexual Assault Investigation, Examination, and Evidence Collection;
- E1967 - 11a Standard Test Method for the Automated Determination of Refractive Index of Glass Samples Using the Oil Immersion Method and a Phase Contrast Microscope;
- E1968 - 11 Standard Guide for Microcrystal Testing in the Forensic Analysis of Cocaine;
- E1969 - 11 Standard Guide for Microcrystal Testing in the Forensic Analysis of Methamphetamine and Amphetamine;
- E2057 - 10 Standard Specifications for Preparation of Laboratory Analysis Requests in Sexual Assault Investigations;
- E2123 - 10 Standard Practice for the Transmittal of Evidence in Sexual Assault Investigation;
- E2124 - 10 Standard Practice for the Specification for Equipment and Supplies in Sexual Assault Investigations;
- E2125 - 11 Standard Guide for Microcrystal Testing in the Forensic Analysis of Phencyclidine and Its Analogues;
- E620 - 11 Standard Practice for Reporting Opinions of Scientific or Technical Experts;

- E678 - 07(2013) Standard Practice for Evaluation of Scientific or Technical Data;
- E860 - 07(2013) Standard Practice for Examining And Preparing Items That Are Or May Become Involved In Criminal or Civil Litigation;
- E1020 - 13 Standard Practice for Reporting Incidents that May Involve Criminal or Civil Litigation;
- E1188 - 11 Standard Practice for Collection and Preservation of Information and Physical Items by a Technical Investigator;
- E1459 - 13 Standard Guide for Physical Evidence Labeling and Related Documentation;
- E1492 - 11 Standard Practice for Receiving, Documenting, Storing, and Retrieving Evidence in a Forensic Science Laboratory;
- E2000 - 05 Standard Guide for Minimum Basic Education and Training of Individuals Involved in the Detection of Deception (PDD);
- E2064 - 00(2006) Standard Guide for Minimum Continuing Education of Individuals Involved in Psychophysiological Detection of Deception (PDD);
- E2162 - 07 Standard Guide for Minimum Continuing Education of Individuals Involved in Psychophysiological Detection of Deception (PDD) Testing of Sex Offenders;
- E2163 - 06 Standard Guide for Minimum Training Requirements for Examiners Conducting Psychophysiological Detection of Deception (PDD) Testing of Sex Offenders in Treatment, Probation or Other Similar Programs.

Последните четири от тях са посветени изцяло на изискванията за начално образование, допълнителни квалификации и периодично продължаващо обучение, както и тестване на някои видове експерти.

Понастоящем за България има разработен и приет стандарт за експертни дейности като доставки на услуга: БДС EN 16775:2015 Експертни дейности. Общи изисквания относно услуги за експертизи. Стандартът е публикуван от Българския институт за стандартизация и има статут на български стандарт от 17.05.2016 г. Стандартът е официално издание на английски език на европейския стандарт EN 16775:2015 г., одобрен от Европейския комитет за стандартизация (CEN) на 19.09.2015 г. Стандартът цели преодоляване на различията и бариерите пред експертната дейност в ЕС. Субект на стандарта са доставчиците на експертни услуги (ДЕУ) „Expertise Service Providers” (ESP). Това са лица, на които се възлага да дадат становище, изразят мнение и/или препоръки относно предишни, сегашни или бъдещи събития или обстоятелства. Те съветват, анализират и оценяват с цел Възложителите да могат да вземат правилни решения. Според този стандарт експертът е лице, което чрез професионална квалификация и специални умения, технически познания и практически опит в една или няколко сфери на знанието, е компетентно да даде становище в област, в която е необходима консултация. ДЕУ е отделен експерт или обединение на експерти. Той има обхват за всички случаи, без тези които са предмет на нормативна регулация, в т.ч. съдебния процес.

III. Съдебно инженерно-технически експертизи

Съдебно-техническите експертизи са свързани с различни сфери на социалната дейност. Макар и разнородни по своя характер, те имат една обща задача – установяване на техническите причини за възникването на едни или други обстоятелства, които имат значение за делото. По-голямата част от тези експертизи, представляват клас „Съдебни инженерно-технически експертизи”.

Наред с установяването на техническите причини „Съдебни инженерно-технически експертизи”, решават и други задачи като определяне техническото състояние на машините, съоръженията, механизма на определени аварийни процеси, годността

на определени съоръжения да изпълняват съответните технически функции, установяване времето на възникване на дефекти и неизправности [6, 7, 8].

Обекти на експертизите са различни инженерни съоръжения, като машини и апарати, механизми, съоръжения, сигнализационни прибори, управленски механизми, електрически инсталации и др.

В зависимост от характера на обектите за изследване „Съдебни инженерно-технически експертизи”, вече са много видове, но в наредбата те са класифицирани, като [4,5]:

1. Съдебна инженерно-техническа експертиза.
2. Съдебна автотехническа експертиза.
3. Съдебна инженерно-технологична експертиза.
4. Съдебна компютърно-техническа експертиза.
5. Съдебна строително-техническа експертиза.
6. Съдебно-пожаротехническа експертиза.
7. Съдебно-енергийна експертиза.
8. Съдебнооценителска-автотехническа експертиза.

Тази класификация далеч не изчерпва обхвата на видовете експертизи, чието извършване се налага от съвременното развитие на науката, техниката и изобщо на съвременното ниво на обществения живот. Ежедневно експертите, изготвящи съдебно инженерно-технически експертизи, се изправят пред нови предизвикателства, свързани с развитието на новите технологии. Характерен пример в това отношение са: зачестилите в последните години експертизи за манипулации на средства за търговско мерене на различни ресурси. Най-често, това са измервателни средства за отчитане консумацията на електроенергия. При тях, непрекъснато се менят софтуерните и хардуерни похвати за несанкциониран достъп и манипулиране на показанията. За да изясни механизма на въздействие, експертът трябва да притежава знания по енергийни системи, микропроцесорна техника, софтуерни архитектури, електронна схематехника и др.

В недалечното бъдеще ще възникне необходимостта от изготвяне на експертизи за ниво на енергийна ефективност на сгради, промишлени системи и отделни съоръжения. Ще се налага изготвяне на експертизи за екологичния ефект от функционирането на различни видове възобновяеми енергийни източници. Съдебни автотехнически експертизи ще трябва да се изготвят при пътно-транспортни произшествия с електромобили. Ще са необходими експерти, изготвящи експертизи на сложни софтуерни системи, на Smart grid системи и системи с изкуствен интелект, на системи за производство и трансфер на крипто валути и др. [9,10,11,12,13].

За да е готова българската „Експертна колегия“ за всички тези предизвикателства, е необходимо да бъдат предприети редица законодателни мерки, които да регламентират теоретичната и практическа подготовка, нивото на образование, модела на професионално поведение на експерта, както и контрола и ограниченията при практикуване на експертната дейност. Недопустимо е при съвременните условия на технологично и научно развитие да се осъществява експертна дейност от лица със средно образование или след определена пределна възраст, както и с различна от необходимата или недостатъчна квалификация [14, 15, 16, 17, 18].

Изводи:

За да се подобри нормативната уредба, регламентираща дейността на съдебно инженерно-техническите експерти, е необходимо да се създаде национален (централен) орган, който да осъществява методическо ръководство и контрол спрямо тези

експерти. Същевременно, за да се обезпечи неговата независимост и обективност, този централен орган не трябва да бъде на ведомствено подчинение. Следващият етап трябва да включва изграждането на регионални (окръжни звена) на този национален орган. Заслужава да се обмисли и идеята за задължително членство в нея, подобно на други съсловни организации на архитекти, инженер-проектанти, строители, лекари, стоматолози и др.

Трябва да се предвидят допълнителни изисквания (критерии), чрез които предварително да се установява нивото на компетентност на кандидатите за съдебно инженерно-техническите експерти, което задължително трябва да бъде над средното. Това би могло да стане чрез съответното лицензиране или сертифициране на кандидат-експертите или по аналогия на германската система, лицата, желаещи да получат статут на съдебно инженерно-техническите експерти, да бъдат подложени на серия от писмени и устни изпити, целящи да установят, че те притежават необходимата квалификация и професионални умения в областите, в които искат да бъде официално призната дейността им като съдебно инженерно-техническите експерти.

Друг важен момент в дейността на съдебно инженерно-техническите експерти е необходимостта от приемането на етичен кодекс при осъществяването на тяхната дейност, който да регламентира модела за професионално-тично поведение на съдебния експерт. Очевидно е, че такъв акт може да бъде приет единствено от организация на българските експерти, което още веднъж показва необходимостта от съществуване на национална организация на българските съдебно инженерно-техническите експерти. В Република България вече са приети редица Етични кодекси, които могат да бъдат добра основа за изготвянето на Етичен кодекс на българските съдебно инженерно-техническите експерти (например, Етичен кодекс на адвоката, Етичен кодекс на съдебните служители, Етичен кодекс на съдиите в Българи, Етичен кодекс на нотариусите в Република България и други).

Всичко това води до извода, че трябва да се приеме закон, който да регламентира статута и дейността на съдебно-техническите експерти (правата и задълженията им, отношенията им с останалите участници в процеса и трети лица), реда и условията за осъществяването на експертизи в съдебното и досъдебното производство.

Закон, който да определя и контролира нивото на образование и квалификация на съдебно-техническите експерти, както и да налага добри практики за продължаващо обучение на тези експерти.

Закон, който да структурира системата от многобройните подзаконови актове, които регламентират различните видове експертизи. Закон, който да регламентира възнагражденията и отговорността на съдебно инженерно-техническите експерти, както и да предвижда контролни механизми върху тяхната дейност, както и други въпроси, касаещи организацията на експертната в Република България. Във въпросния закон трябва да се решат цитираните по-горе проблеми, включително и като се предвиди създаването на национална организация на експертите, която да приеме Етичен кодекс, въвеждащ съответните етични стандарти в дейността на съдебно инженерно-техническите експерти и която да организира и контролира тяхното периодично обучение и тяхната преквалификация.

Литература:

- [1]. Цанев И., М. Ширкова, А. Кирков, Използване на стандарти в съдебно-техническа експертиза. Списание „Машиностроене и Електротехника“, бр. 3, 2014 г., с. 26 – 29, ISSN 0025 – 455X

- [2]. Неофитов, А. Вещите лица в България – етични стандарти и механизми за контрол върху тяхната дейност., Асоциация „Прозрачност без граници”, ISBN–10: 954-91757–3-1, София, 2006
- [3]. Проект № BG05SFOP001-3.003-0004 „Съдебната експертиза в България и в страните от ЕС, Европейския социален фонд на Европейския съюз чрез Оперативна програма „Добро управление” 2014-2020 г., Окончателен доклад, <http://www.sefita.org/web/pub/sefita/ZAKLYuChITELen>
- [4]. Бобев, К., Използване на специални знания в наказателното и гражданското производство – състояние и проблеми., БСУ, ТОМ XVIII Юридически сборник – 2011 ЦЮН, ISSN 1311-3771, с. 22 – 31
- [5]. НАРЕДБА № 2 ОТ 29 ЮНИ 2015 Г. ЗА ВПИСВАНЕТО, КВАЛИФИКАЦИЯТА И ВЪЗНАГРАЖДЕНИЯТА НА ВЕЩИТЕ ЛИЦА, Издадена от министъра на правосъдието, Обн. ДВ. бр.50 от 3 Юли 2015 г., изм. ДВ. бр.28 от 8 Април 2016 г., изм. и доп. ДВ. бр.82 от 5 Октомври 2018 г., изм. и доп. ДВ. бр.91 от 2 Ноември 2021 г.
- [6]. Лецковска, С., С. Стоянов, Научни и методологични основи на съдебно-балистичната експертиза, Списание „Компютърни науки и комуникации”, Том 9, No1 (2020), БСУ, Бургас, стр. 56-84, ISSN 1314-7846
- [7]. Ръководство за добри практики в областта на съдебната експертиза в гражданското производство в Европейския съюз, ЕНПЕ Европейски наръчник за правна експертиза, ЕИЕЕ, октомври 2015 г.
- [8]. Долчинков Р., Приложение на позиционния анализ за състоянието на пазара на автомобили в България, кн. 1, сп. „Управление и устойчиво развитие”, ISBN 1311-4506, стр. 268-276, 2008.
- [9]. Долчинков Р., Бобев В., Електрическият автомобил–стратегия за мобилност и екологичност, Сп. „Управление и устойчиво развитие“, Лесотехнически университет, ISSN 1311-4506, стр. 151-157, 2011
- [10]. Драгнева Н. Изграждане на зарядни станции за електромобили в България – европейски практики и проблеми Научно-практическа конференция БСУ том 2 560-566с., Б., 2015., ISBN 978-619-7126-11-2
- [11]. Драгнева Н. Приложение на електромобилите за обслужване на селища от затворен тип XXI НТК с международно участие „ЕКО 16” Варна том 23 76-79 с., В., 2016., ISSN 2367-6299
- [12]. S. Letskovska, P. Rakhnev, St. Mollova, Specific features in electricity tariffs, Yearbook BSU, VOLUME XXV, 2011, ISSN: 1311-221-X, pp. 33-36
- [13]. Eldar Zaerov, STUDY OF THE POTENTIAL FOR HYDROGEN PRODUCTION WITH PHOTOVOLTAIC POWER PLANT AND FUEL CELL Yearbook BSU 2015, volume TOM XXXI ISSN: 1311-221X, p. 36 – 39.
- [14]. Plamen Hinkov, Angelo Aristotelov, Eldar Zaerov, THERMOVISION DIAGNOSTICS OF PV – PANELS, Yearbook BSU 2019, volume TOM XXXIX ISSN: 1311-221X, p. 101 - 106
- [15]. Долчинков Р., П. Георгиева, Ефективност на системи за слънчево проследяване. Годишник на БСУ, том XXVIII, стр. 243-255, 2012, ISSN 1311-221-X
- [16]. Silviya, A., Letskovska, Nikolay, A., Mollov, Eldar, D., Zaerov, Inspection Of Buildings For Energy Efficiency, ICTRS '21, November 15, 16, 2021, Virtual Conference, Bulgaria ACM ISBN 978-1-4503-9018-7, p. 37-42
- [17]. Radoslav Simionov, Експертизи при манипулации на средства за търговско мере в сградни енергийни системи, Списание „Компютърни науки и комуникации”, Том 9, No1 (2020), БСУ, Бургас, стр. 85-92, ISSN 1314-7846
- [18]. Мишо Маданков, Стоян Петров, Study of voltage in the nodes for one-contur network with decentralized sources, БСУ - Годишник, Том XLI, ISSN: 1311-221X, 2020, стр. 75-79